

**EKOFEMİNİST PERSPEKTİFTEN PARİS İKLİM
ANLAŞMASI'NIN ELEŞTİREL BİR
DEĞERLENDİRMESİ**

**A CRITICAL ASSESSMENT OF THE PARIS CLIMATE
AGREEMENT FROM AN ECOFEMINIST PERSPECTIVE**

Duygu ÖZTÜRK* & Sezin İBA GÜRSOY**

ÖZ

İklim değişikliği, zamanımızın en büyük küresel, ekolojik ve çevresel sorunlardan biridir. Doğanın bir parçası olan insan, iklim değişikliğinden güvenlik, ekonomik, kalkınma ve insan hakları başta olmak üzere farklı alanlarda doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. En son olarak küresel çapta etkileri görünen COVID-19 salgını bir domino etkisi göstererek, doğa, çevre, insan ve kalkınmanın nasıl birbirleriyle karmaşık bir ilişkide olduğunu ve kalkınma modellerinin kırılma noktalarını göstermiştir. Ayrıca bu süreçte, neoliberal iklim yönetimi de daha fazla sorgulanır olmuş, alternatif yaklaşımların görünürlüğü artmıştır. Bu bağlamda, bu çalışma iklim krizine doğa-kadın ilişkileri çerçevesinde bakmakta ve neoliberal yönetim olarak adlandırılan küresel iklim rejimi girişimlerine Paris Anlaşması özelinde ekofeminist perspektiften eleştirel bir değerlendirme sunmaktadır. Bu doğrultuda Paris Anlaşması *Wordcloud* yazılımı aracılığı ile içerik analizine tabi tutulmuş ve ekofeminist perspektiften değerlendirilmiştir. Anlaşma her ne kadar iklim değişikliği konusunda uluslararası

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniv., İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, duyguozturk@medipol.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4012-2155>

** Doç. Dr., Kırklareli Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, seziniba@klu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5795-9982>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 19.04.2023

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 21.07.2023

girişimler arasında en çok umut vadeden adım olarak değerlendirilse de bu çalışma, Paris Anlaşması'nın daha önceki girişimlerden önemli bir farklılığının olmadığını ileri sürmektedir. Daha önceki girişimlerde olduğu gibi, Paris Anlaşması da ataerkil kapitalizmde yapısal bir değişiklik öngörmemekte, mevcut hiyerarşik ilişkiler içerisinde büyüme odaklı kalkınma politikalarının devam etmesi amacıyla uzaklaşmamaktadır. Sonuç olarak Paris Anlaşması toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımını küresel iklim politikalarına entegre etmede zayıf bir iyi niyet düzeyinde kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekofeminizm, İklim Değişikliği, Kadın, Çevre, Paris Anlaşması.

ABSTRACT

Climate change is one of the biggest global, ecological, and environmental challenges of our time. As a part of the nature, human beings are directly and indirectly affected by the climate change in different areas, including security, economy, development, and human rights. Most recently, showing a domino effect, the COVID-19 pandemic, which has had global impacts, has demonstrated how nature, environment, people, and development are intricately interrelated and manifested the fragility of the development models. Furthermore, neoliberal climate governance has also become more questioned, and the visibility of alternative approaches has increased. In this context, this study considers the climate crisis within the framework of nature-women relations and presents a critical evaluation of the global climate regime initiatives, which are known as neoliberal governance, from an ecofeminist perspective with a special focus on the Paris Agreement. In this regard, a content analysis is conducted on the Paris Agreement using Word Cloud Software and analyzed from an ecofeminist perspective. Although the agreement is considered to be the most promising step among international initiatives on climate change taken so far, this study shows the Paris Agreement does not differ significantly from previous initiatives. Like previous initiatives, the Paris Agreement does not envision a structural change in patriarchal capitalism, nor does it move away from the aim of sustaining growth-oriented development policies within existing hierarchical relations. As

a result, the Paris Agreement remains at a weak level of goodwill in integrating a gender equality approach into global climate policies.

Keywords: Ecofeminism, Climate Change, Women, Environment, Paris Agreement.

GİRİŞ

Günümüz çevre meselelerinin en başında dizginlenemez şekilde ilerleyen ve tüm yaşamı tehdit eden iklim değişikliği gelmektedir. Artan sıcak hava dalgaları, sel, kuraklık, tayfun, orman yangınları, buzulların erimesi ve küresel ısınmadan dolayı yükselen deniz seviyeleri iklim değişikliğinin gözle görünen ve insan hayatını doğrudan etkileyen kanıtlarıdır. İklim denildiğinde “yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca yaşanan ya da gözlenen tüm hava koşullarının ortalama durumu” (Türkeş, 2001: 187) akla gelirken; iklim değişikliği Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin (BMİDÇS-*Framework Convention on Climate Change* – UNFCCC) 1. Maddesinde; “karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik” olarak tanımlanmaktadır.

İklimin günden güne değişmesi hem günümüz dünyasında yaşamı hem de gelecek nesilleri ciddi şekilde tehdit etmektedir. Bu durum iklim değişikliğine karşı acil aksiyon alınmasını gerektirmektedir. 1988'de kurulan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC-*The Intergovernmental Panel on Climate Change*), iklim değişikliğine ilişkin bilimsel araştırmalar yapmakta ve insanlığı bekleyen iklim değişikliği kaynaklı tehlikeleri ortaya koymaktadır. IPCC yaptığı çalışmalar sonucu insan kaynaklı faktörlerin sanayi öncesi döneme kıyasla hava sıcaklığında 1°C'lik artışa sebep olduğunu belirtmektedir. Bu süreç aynı hızla devam ederse, yani sera gazı emisyonları aynı şekilde artmaya devam ederse, 2030-2050 yılları arasında sıcaklık artışının 1,5°C'yi geçmesi beklenmektedir. Bu artış ekolojik sistemler ve yaşam alanları üzerinde kalıcı etki ve tahribat oluşturabilecek düzeydedir. Bu tahribatın kalkınma ve yoksulluk üzerindeki muhtemel etkileri, böyle bir sıcaklık artışının kritik sınır olarak görülmesine sebep olmuştur. Ağustos 2021'de, IPCC tarafından yayınlanan Altıncı Değerlendirme Raporu küresel ısınmada insan faktörünün kesinliğini açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu rapor, 2011-2020 arası dönemde ortalama küresel sıcaklığın Sanayi Devrimi öncesi seviyelere kıyasla 1,09°C arttığını ve bu artışın neredeyse tamamının insan faaliyetlerinden kaynaklandığı belirtmektedir (IPCC, 2022: AR6).

İklim değişikliği tüm toplumları ve devletleri etkilemektedir. Fakat hem bu etkiler hem de devletlerin etkilerle baş etme kapasiteleri aynı değildir. IPCC'nin "İklim Değişikliği 2022: Etkiler, Adaptasyon ve Kırılabilirlik" başlıklı raporunda, farklılaşan sosyo-ekonomik gelişme kalıpları, sürdürülemez okyanus ve arazi kullanımı, eşitsizlikler, marjinalleşme ve sömürgecilik gibi eskiden bu yana devam eden adaletsizlikler sonucu ortalama 3,3-3,6 milyar insanın iklim değişikliği ile mücadelede savunmasız ortam ve şartlarda yaşadığı belirtilmektedir (IPCC, 2022). Bilhassa gelişmekte olan Güney ülkelerinde kadınlar, çocuklar, yaşlılar, yerliler, toprağa bağımlı topluluklar iklim değişikliğinden en fazla etkilenen gruplar olmaktadır. Kadınlar, biyolojik ve fiziksel belirleyicilerin ötesinde toplumsal ve kültürel normlar ve geleneklerin neden olduğu ekonomik ve sosyal eşitsizlikler sebebiyle söz konusu toplumlarda orantısız olarak en çok etkilenenlerin başında gelmektedir.

Bu çalışma, küresel iklim rejimi kapsamında imzalanan Paris Anlaşması'na ekofeminist perspektiften bakmaktadır. İklim-kadın-çevre ilişkisi üzerine oluşan ulusal yazına katkı sağlamayı amaçlayan çalışma, teorik bir perspektiften pratikte gerçekleşen gelişmelere eleştirel bir analiz sunmaktadır. Literatürde çevre-kadın üzerine çalışmalar olsa da iklim değişikliğiyle mücadelede atılan en ciddi adım olarak görülen Paris Anlaşması'nı bu perspektiften analiz eden çalışma konusunda boşluk bulunmaktadır. Bu çalışma da ilgili boşluğun giderilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir. Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Öncelikle, küresel iklim rejiminin ne olduğu ve nasıl geliştiği tarihsel perspektiften anlatılmıştır. Bu bağlamda, üç uluslararası yasal bağlayıcı metin –1992 BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 1997 Kyoto Protokolü ve 2015 Paris Anlaşması– ortaya koyulmuştur. Sonrasında, ekofeminizm nedir, neyi savunur ve neyi amaçlar soruları ekseninde ekofeminist yaklaşım açıklanmıştır. Son bölümde ise Paris Anlaşması'nın metni ve anlaşmanın iklim krizine çözüm üretme potansiyeli ekofeminist perspektiften içerik analizine tabi tutularak incelenmiştir. Paris Anlaşması içindeki en sık kullanılan kelimeleri ortaya çıkarmak için *Word Cloud* Programı kullanılmıştır. Bununla birlikte "toplumsal cinsiyet" ve "kadın" kavramlarının hem ne sıklıkla hem de hangi bağlamlarda anlaşma metni içerisinde geçtiği analiz edilmiştir. İçerik analizi için Paris Anlaşması'nın Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde yer alan Türkçe çevirisi kullanılmıştır. Elde edilen araştırma bulgularının ayrıntılı açıklaması yapılmıştır. Yapılan bu analizler ile anlaşma metni içinde en fazla kullanılan kelimeleri görselleştirmek için kelime bulutu oluşturulmuştur. Yapılan analiz sonucunda görülen odur ki, Paris Anlaşması, neoliberal politikalar üzerine inşa edilmiş büyüme odaklı bir iklim anlaşmasıdır. Her ne kadar bu zamana kadar imzalanan iklim anlaşmaları

arasında en geniş küresel desteğe sahip olsa da doğa-insan ilişkisine bakışta hiyerarşik ilişki yapısının devam ediyor olması, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin eksikliği, eşitsizliklerin kalıcı olarak giderilmesi konularındaki yetersizlikleri nedeniyle, iklim değişikliği konusunda zayıf bir iyi niyet göstergesi olarak kalmaktadır.

1. KÜRESEL İKLİM REJİMİNİN GELİŞİMİNE KISA BİR TARİHSEL BAKIŞ

Paris Anlaşması Öncesinde Küresel Girişimler

İnsan faaliyetlerinden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının sıcaklığa etkileri uzun yıllar öncesinde kabul edilmiş olsa da iklim değişikliği kavramsal olarak uluslararası siyasi gündeme ancak 1970'lerin sonlarında girmiştir. İklim değişikliği ve etkilerinin devletler ve hatta bölgeler ötesinde görülüyor olması, iklim değişikliğine karşı küresel düzeyde ortak politikalarla hareket edilmesi gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir. Bu düşünce devletleri uluslararası düzeyde girişimlere yönlendirmiştir. Dolayısıyla, iklim rejimi, sera gazlarının azaltılması için devletler arasında iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan normlar üzerine inşa edilmiştir. 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca uluslararası düzeyde çevre, iklim ve sera gazı salınımı üzerine çeşitli toplantılar gerçekleşmiştir. Fakat küresel ölçekte, emisyonların azaltılmasını ve iklimin değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlamayı amaçlayan uluslararası bir anlaşma çok daha sonra kabul edilmiştir. BM iklim rejimi ancak 1990'ların başında oluşmaya başlamış ve o zamandan itibaren yeni anlaşma ve protokollerin kabul edilmesiyle gelişmiştir.

BM İklim Rejiminin gelişimi Bodansky ve diğerlerinin (2017) öne sürdüğü üzere dört aşamada incelenebilir. 1990'lı yıllara kadar olan ilk süreçte, daha çok çevresel hasara odaklanılmış ve bu hasarın onarılması norm olarak gelişmiştir. Fakat bu dönemde uluslararası düzeyde ciddi bir girişim olmamıştır. İkinci aşamada, 1991 itibarıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda bir çerçeve sözleşme müzakere süreci başlamış ve 1992'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bu sözleşme, iklim değişikliğinin sebeplerinin ifade edilmesi, ortak mücadeleye duyulan ihtiyacı, bununla birlikte ülkelerin birbirlerinden farklılaşan şartları nedeniyle farklı mücadele kapasitelerinin olduğunu, iklim değişikliğiyle mücadelenin ilkelerini ve devletlerin genel yükümlülüklerini belirtmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, BMİDÇS'nin en üst karar alma organı olan ve her yıl düzenlenen "Taraflar Konferansı" (*Conference of Parties (COP)*) oluşturulmuştur. Bu toplantılar, tarafların bir araya gelip iklim değişikliğini değerlendirdikleri ve akabinde çeşitli kararlar aldıkları zirveler haline dönüşmüştür. Bu konferanslar çerçeve sözleşmesinin

uygulanması, ileriye taşınması ve yeni yükümlülüklerin belirlenmesi açısından bir platform olarak değerlendirilebilir (Özdemir vd., 2013: 5).

BM İklim Rejiminin gelişmesinde bir diğer önemli adım yaygın olarak Kyoto Protokolü adıyla bilinen BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Protokolü'nün imzalanması olmuştur. Protokol, 11 Aralık 1997'de Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlenen Taraflar Konferansı'nın üçüncü oturumunda (COP 3) kabul edilmiştir. Protokolün yürürlüğe girmesi 2005 yılını bulmuştur. Bu dönem, protokolün detaylandırılması ve işlevselleştirilmesine odaklanan düzenleyici bir dönem olmuştur. Kyoto Protokolü, karbondioksit ile sera gazı etkisinde bulunan diğer tüm gazların emisyonlarının azaltılmasını hedeflemiştir. Protokol, gelişmiş ülkelere emisyonlarını 2012 yılına kadar ortalama %5,2 oranında azaltma hedefi koymuştur. Ancak protokol küresel çapta beklenen etkiyi yaratamamıştır. Bunun en büyük nedeni, protokolün gelişmekte olan ülkeleri kapsamamasından ötürü dönemin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı George W. Bush'un, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD'ye karşı rekabet avantajı edineceği düşüncesiyle protokolü imzalamamasıdır. Protokolün ABD tarafından onaylanmaması ve Çin'in azaltım yükümlülüğünün olmaması Kyoto Protokolü'nün küresel çapta etkinliğine büyük zarar vermiş ve iklim değişikliğiyle mücadeleyi geri götürmüştür. Bu durumun yanı sıra, Protokole katılanlardan sınırlı sayıda ülkenin sera gazı azaltım yükümlülüğü altına girmesi ve bağlayıcı hedeflerin sadece gelişmiş ülkeler için belirleyici olması, Kyoto Protokolü'nün olası etkilerini en başından kısıtlamıştır (Heywood, 2014: 474). Protokolü ilk imzalayan ülkelerden bazıları, Kyoto'nun ikinci taahhüt dönemine katkıda bulunma niyetinde olmadıklarını beyan etmişlerdir. Sonuçta, Kyoto Protokolü daha iyi bir sistem için umudu simgelese de iklim değişikliğiyle mücadelede büyük başarılar vaat edememiştir (Başaran, 2017: 108).

Paris Anlaşması

BM iklim rejiminin oluşturulmasında son aşama 2005'ten günümüze olan dönemdir (Bodansky vd., 2017: 100). Kyoto Protokolü'nün ilk taahhüt dönemi 2012'de tamamlanmış ve protokol geçerliliğini yitirmiştir. Paris Anlaşması (PA)'na giden yolda, 2007 Bali Eylem Planı aracılığıyla kapsamlı bir süreç başlatılmıştır. Bali Eylem Planı ortak bir vizyona dayalı olarak Kyoto Protokolü'nden daha kapsayıcı bir anlaşma geliştirmeyi amaçlayan iki aşamalı bir müzakere sürecini içermektedir (Christoff, 2016: 767). Ülkelerin ortak bir strateji üzerinde anlaşmaya varamadığı 2009'daki Kopenhag Konferansı'nın altı yıl ardından yapılan müzakereler sonucunda Aralık 2015'teki Paris COP21 toplantısında daha esnek ve bağlayıcı olmayan bir anlaşmaya ulaşılmıştır. BM İklim Konferansı, beklentileri düşürmek ama başarı olasılığını en üst düzeye

çıkarmak için tasarlanmıştır. Bu bağlamda Christoff (2016: 766) Kopenhag'dan çıkarılan derslerin Paris görüşmeleri öncesinde ve sırasında diplomatik davranışları disipline ettiğini öne sürmüştür.

Paris Anlaşması, taraf devletlerin iklim değişikliğine uyum ve adaptasyon süreçlerinde gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerin farklılıklarını kabul ederek yerel iklim eylemlerinin güçlendirilmesi ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında teknoloji ve bilgi paylaşımı başta olmak üzere taraflar arasında iş birliklerini desteklemektedir. Paris Anlaşmasının 2. maddesinde belirtildiği üzere, temel amaç iklim değişikliği tehdidine yönelik küresel müdahaleyi güçlendirmektir. Bu amaç için küresel ısınma artışını sanayi öncesi döneme kıyasla 2°C'nin altında tutma hedeflenmiştir. Küresel ısınma artışını sınırlandırma çabasında devletlerin sunmuş oldukları ulusal katkı payları anlaşmanın temel aracını oluşturmaktadır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 1).

Günümüzde Paris Anlaşması küresel iklim rejiminin en üst düzey belgesi niteliğindedir. Bunda anlaşmanın yerel çaba ile uluslararası girişimi bir araya getirmesi kadar, 197 ülke tarafından imzalanmış olmasının da etkisi vardır. Kyoto Protokolü ile kıyaslanacak olursa, Paris Anlaşması çok daha kapsayıcı ve genel kabul görmüş bir niteliktedir. Bunun arka planında Kyoto protokolü döneminde küresel iklim politikasına katkı sağlaması beklenmeyen çok sayıda gelişmekte olan ülkenin son 20 yılda dünyanın yükselen ekonomileri arasında yer almaları ve dolayısıyla küresel iklim politikasının hayata geçirilmesinde önemli rollere sahip olmaları yer almaktadır. Tam bu noktada, Paris Anlaşması'nın giderek daha acil hale gelen iklim değişikliğine karşı harekete geçilmesi için şu zamana kadar atılmış tarihi açıdan en kapsamlı ve başarılı küresel çaba olduğu yönünde yaygın bir görüş oluşmuştur (Harvey, 2015; Davenport, 2015; Friedman, 2015).

Küresel iklim rejiminde yeni dönem olarak değerlendirilen Paris Anlaşması, uluslararası çaba ile yerel politika ve eylemleri buluşturmaya çalıştırmakta ve bu sebeple daha önceki adımlardan daha etkili görülmektedir. Anlaşmanın daha önceki girişimlerden en önemli farkı, ortaklaşa geliştirilen sorumluluk oranları yerine devletlerin kendi taahhütlerine yani gönüllülüğüne dayanan bir sorumluluk girişimi olmasıdır. Diğer bir deyişle, devletler iklim değişikliğine karşı emisyonların azaltılması için neyi ne derece ve ne kadar sürede yapabileceklerine dair kendileri bir taahhütte bulunmakta ve kendi koydukları hedefleri gerçekleştirmeye odaklanmaktadırlar. Anlaşma, gelişmiş ülkelerin iklim değişikliği politikaları oluşturmak için fon ve ekonomik teşviklerden yoksun olan ülkelerin çabalarının desteklenmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu öncelikle finansal ve teknolojik destek anlamına gelmektedir.

Bu iyimser bakış açısının yanı sıra, Paris Anlaşması'na yönelik çeşitli eleştiriler de dile gelmektedir. İklim finansmanının hala ekonomik büyümeyi desteklediği, finansal destek konusunda geçerli bir bilginin bulunmaması ve anlaşmada yasal olarak bağlayıcı emisyon hedefinin olmamasının emisyon ticareti ve doğanın metalaşmasını teşvik ettiği yönünde eleştiriler dile gelmektedir. Ayrıca anlaşma, belirli hedefler, tarihler veya etkili toplu sonuçlar elde etmek için ulusal katkıları koordine etme araçları da içermemektedir (Christoff, 2016: 776). Gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede talep ettikleri teknoloji ve kapasite geliştirme desteğinin belirsizlikleri, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine sert şekilde maruz kalan savunmasız ülkelerin kayıp ve zararlarının tazmini konusundaki süreçlerin muğlaklığı, “ortak ama farklılaştırılmış sorumluluklar” ilkesinin zayıflatılmış olması ve iklim adaleti meselesine yeterince dikkat edilmediği Paris Anlaşması'nın en çok eleştiri aldığı noktalaradır.

2. EKOFEMİNİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE TEMEL ARGÜMANLARI

Ekofeminizmin Teorik ve Pratik Kökenleri

Her ne kadar “Ekofeminizm” veya “ekolojik feminizm” kavramının ilk kullanımı 1970’li yıllarda olsa da yaklaşımın kökenleri 1950’li yıllara kadar götürülebilir. İkinci Dalga Feminizmin önemli isimlerinden Simone de Beauvoir, *İkinci Cins* (1956) kitabında ataerkil sistemin kadın ve doğayı “öteki” olarak gördüğünü yazmıştır (aktaran: Demir, 1993: 15). Ekofeminizmin kavramsal olarak ilk kullanımı, 1974 yılında Françoise d’Eaubonne’nun “Feminizm ya da Ölüm” [*Le Féminisme ou la mort*] isimli çalışmasında görülmektedir. Ekofeminizmin temellerini oluşturan bu çalışmada, D’Eaubonne (1974), ekoloji ile feminizm arasında politik bir bağ kurmaktadır; kadınların erkek egemen sistem tarafından kontrol edilmesi ile yeryüzünün kapitalist sistemce sömürsünün aynı tahakküm mekanizmalarından kaynaklandığını ileri sürmektedir. D’Eaubonne’a (1974) göre ataerkil sistem kadın ve doğa üzerinden insanlığa karşı çifte tehdit oluşturmakta ve bu tehdide karşı feminist ekolojik bir devrime ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer şekilde Rosemary Radford Ruether (1975), kadın ve çevrenin kaderini birbirinden ayrı görmemiştir. Ruether (1975: 204), temel ilişki modeli tahakküm üzerine kurulu olan bir toplumda kadının kurtuluşunun ve ekolojik krize çözümün olmadığını belirtir. Bu yıllar itibarıyla, ekofeminizm odaklı akademik çalışmalarda artış gözlenmiştir. 1974 yılında Berkeley Üniversitesi’nde “Kadın ve Çevre” konulu konferans, 1980’de Amherst (Massachusetts)’te “Yeryüzünde Kadın ve Hayat: 80’lerde Ekofeminizm” başlıklı konferans ve 1987’de Güney Kaliforniya Üniversitesi’nde “Ekofeminist Yaklaşımlar: Kültür, Doğa ve Teori” başlıklı konferanslar düzenlenmiştir. Bu

akademik faaliyetlerde militarizm, cinsiyetçilik, ırkçılık ve çevre katliamı arasındaki kritik bağlantılara odaklanan tartışmalar yer almıştır (Lorentzen ve Eaton, 2002).

Ekofeminizm içerisine dahil edilebilecek ilk çalışmalar, düşünce akımları ve toplumsal hareketler Amerika, İngiltere, Latin Amerika ve Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Daha sonraki yıllarda ekofeminist hareketler olarak tanımlanan toplumsal hareketler Marksizm'den anarşizme, feminizme, savaş karşıtlığı ve etnik hareketlere kadar geniş bir arka plana sahip olmuştur. Bu bağlamda dünyanın farklı yerlerinde kadınların başı çektiği nükleer karşıtı, savaş karşıtı, çevreci toplumsal hareketler meydana gelmiştir. Bu hareketlerin ilklerinden biri, 1973'te Kuzey Hindistan'da gerçekleşmiştir. Kadınlar bölgede ormanların ticari amaçlarla yok edilmesine karşı çıkmışlardır. Bu durumu ağaçlara sarılarak protesto etmişlerdir. Hinduca sarılmak anlamına gelen *chipko* kelimesiyle anılan bu eylem, kısa sürede Hindistan'ın farklı bölgelerine yayılmış, ağaçlara sarılma olarak başlayan eylem, yaşayan dağları ve suyu kucaklama şeklinde büyümüştür (Shiva ve Mies, 2014: 247). Sonuçta, kadınların barışçıl eylemleri, 12,000 kilometrekarelik bir ormanlık alanın yok edilmesini engellemiştir (Demir, 2013: 12). 1977'de Kenya'da kadınlar ormansızlaşma ve artan kuraklıkla mücadele etmek için 30 milyon ağaç dikmişlerdir. "Yeşil Kuşak Hareketi" olarak bilinen Kenyalı kadınların bu eylemi Tanzanya, Etiyopya ve Zimbabve başta olmak üzere farklı Afrika ülkelerine yayılmıştır.

Güney yarımküredeki kadınlar doğanın tahribata karşı örgütlenirken, Kuzeydekiler nükleer enerji ve savaş karşıtı eylemler düzenlemişlerdir. Bu bağlamda örneğin, yaklaşık 2000 kadın 17 Kasım 1980'de, Pentagon önünde barışı, adaleti ve yaşamı destekleyen, savaşa karşı çıkan protestolarda bir araya gelmiştir. Bu eylemler sonraki yıl da aynı yerde tekrarlanmıştır. Dünyanın farklı yerlerinde farklı meselelere karşı mikro düzeyde örgütlenen kadınların bu eylemlerinin en temel ortak özellikleri şiddet içermeyen, militer olmayan, eril yöntemler kullanmayan eylemler olmalarıdır. Kadınlar protestolarında dans ve müzik başta olmak üzere farklı ritüelleri kullanmışlardır (Wilson vd., 2021a). Benzer şekilde, Türkiye'de de farklı dönemlerde kadınların başı çektiği çok sayıda çevre eylemleri gerçekleşmiştir. Kadınlar köylerinde kurulması planlanan hidroelektrik santralleri (HES'leri), açılacak maden ocaklarını, kurulacak nükleer santralleri, talan edilen orman ve tarım arazilerini, genetiği değiştirilmiş organizmalı (GDO'lu) tohumları ve ürünleri protesto etmişlerdir (Aslan ve Işıl, 2014; Bakan ve Kadirbeyoğlu, 2020; Demircan, 2020; Göker, 2020).

Tüm bu eylemler, ekofeminizmin hem pratikte hem teoride genişlemesi ve derinleşmesi için önemli katkılar sunmuştur. Fakat burada bir parantez açmak

gerekir. Bu eylemlerin aktörleri olan kadınların hepsini “ekofeminist” olarak tanımlamak doğru değildir. Çünkü, en temelde, bu eylemlerde bulunan kadınların hepsi kendilerini politik olarak “ekofeminist” diye tanımlayarak bu eylemlere girişmemişlerdir. Birçoğu için eylemler, yaşam alanlarını korumak, kaynaklara erişim haklarını savunmak, yaşadıkları köyün veya kentin suyuna, ormanına, toprağına, hava sahasına sahip çıkmak içindir. Eylemlere öncülük eden ya da katılan kadınlar her zaman aynı şekilde tanımlanmış bir politik perspektifle hareket etmemiş olsalar dahi, bu eylemler kadın ve doğa arasında kurulan çok boyutlu ilişkiyi göstermeleri açısından önemlidir ve ekofeminizmin gelişimine eşsiz katkı sunmaktadır.

Ekofeminizm en temelde çevrecilik ile feminizm arasında bir bağlantı kurar. Fakat bu bağ çevreye duyarlı bir feminizmden ya da kadın erkek eşitliğini destekleyen bir çevreci tutumdan öte bir yaklaşımdır. D’Eaubonne (1974) yeryüzünün kapitalist sömürüsü ile kadınlar üzerindeki ataerkil baskının aynı tahakküm mekanizmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Benzer şekilde Warren da kadının tahakküm altına alınması ile doğanın tahakküm altına alınması arasında bir ilişki olduğunu söyler ve bu ilişkinin mahiyetini anlamanın, kadın ve doğa üzerinde kurulan egemenliği anlamak için gerekli olduğunu belirtir (Demir, 2013: 16). Warren (aktaran: Glazebrook, 1996: 15), ormansızlaşma, su kirliliği, çiftçilik ve gıda üretimi, toksinler ve tehlikeli atıklar gibi çevresel meselelerin analiz ve çözümünün kadınların, beyaz olmayan insanların, yoksulların ve çocukların durum ve statülerinin anlaşılmasıyla bütünleşik olarak bağlantılı olduğunu söyler. Bu şekilde bir analiz ve anlama kavrayışı, ana akım çevre politikalarının ve uygulamalarının kadınların, beyaz olmayan insanların, alt sınıf insanların ve çocukların asıl ihtiyaç ve katkılarını görünmez kılan ve değersizleştiren politika ve uygulamaları nasıl yarattığını, pekiştirdiğini ve yeniden ürettiğini anlamaya da yardımcı olmaktadır (Glazebrook, 1996: 15).

Ataerkil sisteme içkin olan düalist yani ikici düşünce kurulan tahakkümün temelinde yatan düşüncedir. Bu düalist düşünce yapısının kökleri, Eski Yunan’a kadar götürülmektedir. Yahudi ve Hristiyan geleneklerinden aydınlanma dönemine ve sonrasında da günümüze kadar uzanmıştır. Tin ve beden arasında, beden ve maddi varlığın değersizleştirildiği, kontrol edildiği ve tahakküm altına alındığı hiyerarşik ilişkiler kurgulanmıştır. Bu ikici anlayış sosyal hiyerarşilerin de oluşmasının zeminini oluşturur. Bedenin ve maddi varlığın, tin ve zihne göre daha aşağı görülen ontolojik ve ahlaki özellikleri ile kadınların ve boyun eğdirilmiş sınıfların aşağı görülen psiko-biyolojik doğaları özdeşleştirilmiştir (Plumwood, 1986: 121). İkici düşünce dışlayıcıdır; bir tarafa ait özellikler, durumlar ve öznelere diğer tarafın karşısında veya dışında yer alır. Akıl, rasyonellik, insan ve kültür “erkek” ile veya “eril” olanla ilişkilendirilirken; duygular, doğa, hayvanlar

“kadın” ile veya “dişil” olanla ilişkilendirilir. İki taraf arasında hiyerarşik iktidar ilişkileri kurulur. Erkek ve kültür merkezde, özne, aktif ve değerli olan şekilde kurgulanırken, kadın ve doğa ikincil, edilgen, pasif ve aşağı olarak konumlandırılır. Böylece kadın, doğa ve onlarla ilişkilendirilenler ikincilleştirilir, araçsallaşır ve değersizleşirler. Daha üstün görülen eril olan veya erillikle ilişkilendirilenler, ikincilleştirilen kadın ve doğa üzerinde kontrol ve baskı kurarlar.

Hiyerarşik iktidar ilişkilerini içinde barındıran bu düalist düşünce yapısının içkin olduğu ataerkil sistem anlaşılacağı üzere, din, kültür, normlar, gelenekler, kapitalist sistem ve yasal yapılarca yüz yıllardır desteklenmektedir. Hatta onun da ötesinde, belirtildiği gibi, yaratılıştan veya doğadan gelen “doğal”, “normal” olan olarak sunulmaktadır. Böylece, eril olanın ve eril olmakla bağdaştırılanın kadın olan ve dişilikle bağdaştırılanlar üzerinde tahakkümü “doğal” olarak algılandığından kolaylaşmaktadır. Doğa efendisine yani insana daha doğrusu insan “oğlu”na hizmet için sınırsız bir kaynak olarak kabul edilir. Erkek egemen, militarist ve kendini ekolojik sistemin en tepesindeki efendi olarak gören bu anlayış, doğadaki bütün canlı ve cansız varlıkların insan(oğlu)a hizmet için var olduğu varsayımıyla hareket eder. Doğa alınıp satılabilen, kontrol edilen, parçalanan, bölünen, kar ve rant için yağmalanan, kullanılan, hiç tükenmeyecek, bedelsiz bir kaynak olarak görülmektedir. Madenler, orman arazilerinin yok edilmesi, dereler üzerine kurulan hidroelektrik santraller, tarımda kullanılan kimyasallar, inşaat sektörünün kontrolsüz ve rant odaklı büyümesi, aşırı tüketim alışkanlıkları bu bağlamda düşünülebilecek örneklerden bazılarıdır. Doğaya bakış, kadın için özellikle de kadın bedeni ve emeği için de geçerlidir. Doğanın kontrol altına alınmasında olduğu gibi, kadın bedeni, cinselliği, doğurganlığı ve emeği de kontrol edilmesi gereken bedelsiz kaynak olarak telakki edilir. Bertay (1996: 74) bunu kadın ve doğanın “dizginleştirilip ehlileştirilmesi” olarak ifade eder. Shiva ve Mies (2014: 93) de ataerkil kapitalizmin, desteklemiş olduğu sınırsız ilerleme düşüncesiyle parçası olduğumuz doğaya “tecavüz” edilebileceğini ve onun yok edilmesinin sonuçlarının bizleri etkilemeyeceğini varsaydığını öne sürerler.

Nasıl ki feminizm içerisinde farklı yaklaşımlar mevcutsa ve tek bir feminizmden söz etmek mümkün değilse, aynı durum ekofeminizm için de geçerlidir. Ekofeminizm içerisindeki yaklaşımlar sadece farklı “feminizmler”i (Liberal, Marksist, Radikal, Sosyalist, Üçüncü Dünya ve Siyah Feminizm vs.) değil, aynı zamanda kadın ve doğa arasında kurulan ilişkilere dair farklı görüşleri, çevre meselelerine farklı yaklaşımları ve farklı çözüm arayışlarını barındırmaktadır (Warren, 1998: 264). Birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmamakla birlikte, feminizm ve ekoloji arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna dair farklı ekofeminist yaklaşımlar (liberal ekofeminizm, kültürel ekofeminizm,

vegan ekofeminizm gibi) bulunmaktadır. Ekofeminist perspektif içerisinde kadın ve doğa arasında kurulan ilişkiler bazen birbiriyle çatışan bazen de birbirlerini tamamlayan ve destekleyen vaziyettedir.

Ekofeminizm içerisinde en temel ayrımlardan biri, kadın ile doğa arasındaki ilişkinin mahiyeti üzerinedir. Bir kısım ekofeministler bunu kadın ve doğanın benzerliği üzerinden yani özcü bir taraftan açıklamaktadır. Kültürel ekofeminizm olarak da bilinen bu özcü yaklaşımda kadın ve doğa, özleri ve biyolojik yapıları nedeniyle benzer ve birbirine yakın görülmektedir. Bu sebeple her ikisinin de eril olan tarafından benzer sömürüsünün olduğu iddia edilmektedir. Özcü yaklaşımı benimseyen ekofeministler, çevre sorunlarının çözümü için, kadınsı değerleri yücelten bir anlayışa ihtiyaç olduğunu savunurlar (Çetin, 2005: 66). Diğer tarafta ise, özcü yaklaşıma kuşku ile bakan hatta bu yaklaşımın mevcut ikici tutumu ve toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirdiğini söyleyen ekofeministler bulunmaktadır. Bu yaklaşımda, kadın ve doğanın benzer şekilde sömürülmesinin maddi temellerini açıklamak için ideolojik yapılanma ve toplumsal süreçler incelenir (Çetin, 2005: 66). Kadın ve doğanın ortak sömürüsü, çağlar boyunca ataerkil sistem içinde inşa edilmiştir. Kadın daha doğrusu toplumsal cinsiyet ve doğa arasındaki ilişki, tarihsel baskı ve iş bölümü sömürüsüyle açıklanmaktadır. O nedenle kadın ve doğa arasında doğal bir yakınlık görmekten ziyade kadın ve doğanın toplumsal kategoriler olarak ortaya çıkışını sorgularlar.

Genelde ekofeminizm üzerine oluşan literatür bu iki akımda ele alınırken, Demir (2013), üçüncü bir akım olarak post-yapısalcı ekofeminizmden bahseder. Post-yapısalcı ekofeministler iki akımı birbirine yaklaştıran bir köprü gibi de düşünülebilir. Diğer ikisinden farklı olarak post-yapısalcı ekofeministler, hiyerarşik ilişkilerin temelinde yatan ikici düşünceyi hedef alırlar. Asıl sorun kadın-erkek, doğa-kültür gibi kurgulanan karşıtlıklardır. Bu karşıtlıklar arasındaki sınırları istikrarsızlaştırmayı ve belirsizleştirmeyi amaçlarlar (Demir, 2013: 34). Homojenleşmeye karşı, çoğulculuğu, farklılığı öne çıkararak hiyerarşik ilişkilerin kurulmasının önüne geçilebileceğini savunurlar.

Görüldüğü üzere, ekofeminizm içerisinde, kadın-çevre arasında kurulan ilişkide, çevreye ve doğaya bakışta, sorunların analizi ve çözüm önerilerinde farklılıklar bulunmaktadır. Farklı yaklaşımları ekofeminizm ortak çatısı altında bir araya getiren ise kadının ve doğanın tahakküm altına alınmaları ve sömürülmeleri arasında dikkate şayan bir bağlantının olduğudur (Warren, 1987).

Doğa Tahribatının ve İklim Değişikliğinin Toplumsal Cinsiyeti

Feminizm ile doğa arasındaki ilişki sadece teorik düzeyde kurulmamıştır. Çevreye ve doğaya verilen zararların kadınların ve diğer dezavantajlı grupların

hayatlarını nasıl etkiledikleri üzerine çok sayıda çalışmalar mevcuttur. Biyolojik yapıları nedeniyle kadınlar çevre sorunları karşısında daha savunmasız olabilmekte ve bu sorunlardan daha fazla etkilenmektedirler (Demir, 2013: 16). Bununla birlikte çevre sorunlarının kadınlar üzerindeki etkileri sadece kadınların biyolojik özelliklerinden kaynaklanmamaktadır. Warren (1997) ağaçların tarım alanı açmak için yok edilmesini, küresel düzeyde suyun tüketim alışkanlığını, tarımsal gıda üretim pratiklerini ve onun teknolojilerini, çevresel toksinleri feminist meseleler olarak belirtir. Az gelişmiş çoğu ülkede kırsal bölgelerde hane ekonomisini yöneten kadınlar yakıt ve gıdaya ulaşabilmek için erkeklere kıyasla ağaç ve orman ürünlerine daha bağımlıdırlar. Örneğin, Yeni Delhi'de kadınlar yaşadıkları yerlerdeki ormanlık alanların talan edilmesi sonucu, evlerinde yakacak odun bulmak için üç dört günde bir on kilometre yol gitmekte, sonrasında buldukları odunları kendileri evlerine taşımaktadırlar (Warren, 1997: 5-6). Hem bu ilişkiler nedeniyle hem de gelenekler, tabular, yasal düzenlemeler ve zaman kısıtlamaları nedeniyle kadınlar erkeklere kıyasla çevre sorunlarından ve çevre tahribatından daha fazla etkilenmektedirler (Glazebrook, 1996: 16).

Farklı ülkelerde iklim değişikliğinden kaynaklı doğal felaketler ve krizler üzerine yapılan çalışmalar da doğal felaketlerde ve sonrası dönemlerde kadınların erkeklere kıyasla daha dezavantajlı durumda olduklarını ve daha fazla olumsuzlukla mücadele ettiklerini göstermektedir. Bu bakımdan en çarpıcı veri, doğal felaketlerde kadınların ölüm oranlarının erkeklerin ölüm oranlarından daha yüksek olmasıdır. UNDP'nin yayınladığı istatistikler kadın ve çocukların doğal afetlerde erkeklerden 14 kat daha fazla ölme riski taşıdıklarını göstermektedir (Okai, 2022). 2004 yılında Hindistan'da yaşanan tsunamide hayatını kaybeden 230 bin kişinin yüzde 70'i kadınlardır (Okai, 2022). Bu durumun temel sebebi iddia edildiği gibi kadınların erkeklerden fiziksel olarak daha zayıf olmaları değildir. Fiziksel farklılıkların yarattığı dezavantajların ötesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri daha fazla kadın ölümlerinin yaşanmasının temel sebebidir. Örneğin 1991 yılında Bangladeş'te yaşanan kasırgada en az 138 bin kişinin hayatını kaybettiği kaydedilmiş ve ölenlerin önemli çoğunluğu kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşmuştur (Ikeda, 1995: 177). Yaşanan kasırgada ve oluşan dev dalgalarda yaşlılar ve çocukların fiziksel sebeplerle hayatta kalma şanslarının daha düşük olması anlaşılırken yetişkin kadın ve erkeklerin ölüm oranları arasındaki uçurumun benzer şekilde açıklanması mümkün değildir (Ikeda, 1995: 178). Kadınların tek başlarına hareket etme alanlarının kısıtlanmış olması, geçimin sağlandığı hayvanlardan sorumlu olmaları nedeniyle onları bırakıp kaçmamaları, çocuklarını koruma ve kurtarmaya öncelik vermeleri ve de kadınların geleneksel kıyafetleri *sarinin* kadınların fiziksel hareketlerini kısıtlaması nedeniyle kadınların

yüzememeleri ve koşamamaları yaşanan doğal afette kadın ölüm oranlarının çok yüksek olmasının arkasında yatan temel nedenlerdir (Ikeda, 1995: 178-180).

İklim değişikliği ile bağlantılı olarak ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar başta olmak üzere çeşitli sağlık sorunlarından da kadınlar sağlık imkânlarına erişimde yaşadıkları eşitsizlikler nedeniyle daha fazla etkilenmektedirler. Bununla birlikte, BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün 2011 yılında yayınlanan raporunda, daha az toprağı ve ürünü olan, teknolojiye ulaşamayan kadın çiftçilerin erkek çiftçilere kıyasla iklim değişikliğinden daha fazla etkilendiğı belirtilmiştir (Kızıldere, 2020: 92). Ayrıca iklim değişikliğinin sebep olduğu kuraklık, susuzluk ve onlardan kaynaklı ortaya çıkan olumsuz şartlarla daha çok kadınlar baş etmekte ve bu sebeple daha çok etkilenmektedirler. Bunun bir sebebi iklim kriziyle bağlantılı olarak ortaya çıkan olumsuz şartların özellikle kırsal alanlarda tarım ve çiftçiliğı etkilemesi nedeniyle erkeklerin iş olanakları için başka yerlere göç etmeleri ve kadınların geride kalarak yoksullukla tek başlarına mücadele etmek durumunda kalmalarıdır (Kızıldere, 2020: 92).

Gelişmekte olan ülkelerde, Batı çıkışlı kalkınma programlarının ortaya koyduğu politikalar kadın ve erkekleri aynı şekilde etkilememektedir. Cinsiyet körü politikalar, kadın ve erkeklerin imkân ve fırsatlardan eşit oranlarda faydalanmalarını engellemektedir. Kalkınma politikalarında beklenenin aksine, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu politikaların önemli bir kısmı kadınları ya olumsuz etkilemekte ya da hiç etkilememektedir. Örneğın, o zamana kadar toprakla doğrudan ilgilenen ve tarımsal üretimde olan kadınlar, tarımda makineleşme sonrasında o teknolojiyi kullanamamaları nedeniyle üretim dışına itilmektedir. Bu durum bir yandan kadınla toprak ve üretim arasındaki ilişkiyi kısıtlamakta veya koparmakta, bir yandan da yüzyıllardır biriken bilgi ve deneyimin üretim dışında kalmasına sebep olmakta ve dolayısıyla tarımdaki kadim bilginin sonraki nesillere aktarılmasına sekte vurmaktadır.

Ekofeminist Tahayyüller ve Düzen Arayışları

Hem teorik tartışmalar hem de kadın ve doğa ilişkisine dair saha araştırmalarına dayanan analizler ekofeminist yaklaşımların gelişmesine büyük katkı sunmaktadır. Ekofeminizm sadece durum analizleri yapmamakta, ortaya koyduğu eleştirilerin üstüne nasıl bir toplum ve yaşam idealize ettiğini de açıklamaktadır. Bu bakımdan, çeşitli aktörlerin savunduğı üzere, mevcut yapılar içerisinde, diğeri bir deyişle, ataerkil kapitalist toplum içerisinde kadınların farklı düzeylerde karar ve üretim mekanizmalarına katılımlarının desteklenmesine şüpheyle bakmaktadır. Hatta şöyle denebilir ki, ekofeminizm ikici düşüncenin içkin olduğu, hiyerarşik ilişkilerin kurulduğu, kontrol etme, ehlileştirme ve sömürüye dayalı bu sistem içerisinde kadınların ve diğeri dezavantajlı grupların

sisteme nicel katılımlarının artmasını anlamsız bulmaktadır. Berktaş (2020:17) bu bağlamda şöyle der:

“Kadınlar, son yıllarda yeryüzü yaşamından eşit pay almak için verdikleri mücadelede önemli kazanımlar elde etti; ama haklı olarak eşit bir biçimde paylaşmaya çalıştıkları dünya, her anlamda çürümekte olan bir dünya. Hepimizi öldürmekte olan bir sisteme eşit bir biçimde katılmanın ne kadar anlamı var? Bu soru, feminist teori ve pratiğin gündemine girmek zorundaydı ve nitekim girdi de: Ekofeminizm, bu soruya yanıt arama çabasının bir ürünü.”

Hem feminizm hem ekoloji, kendi somut bedensel varoluşumuz da dahil olmak üzere insan ile doğanın geri kalanı arasındaki ilişkinin yeniden kavramsallaştırılmasını talep etmektedir (Berktaş, 2020: 19). İş birliği, karşılıklı özen ve sorumluluk bilinciyle, tüm ilişki ve baskı biçimlerinin dönüşeceği bir hayatı tahayyül ederler (Shiva ve Mies, 2014: 321). O sebeple Ekofeminizm kadınların çevre meselelerine hassasiyetlerinin, kadınların belli mekanizmalara niceliksel katılımlarının arttırılmasının çok ötesinde bir yaklaşımdır. Hiyerarşik ilişki yapılarının olmadığı, birinin diğerinden daha önemli ve değerli görülmediği, birinin varlığının diğerinin varlığı için araçsallaştırılmadığı, doğanın canlı ve cansız tüm değer ve unsurlarını dikkate alan alternatifler geliştirmektedirler. Bu perspektifle kadınların doğa ve çevre faaliyet ve eylemlerine bakmak, onları anlamlandırmaya çalışmak önem teşkil etmektedir. Kadınlar, ekolojik yaşam dernekleri, kadın kooperatifleri, tohum takasları, permakültür ve *slowfood* çalışmaları ile alternatif yaşam alanları oluşturmaktadırlar. Bunlarla birlikte, kadınların ormanları ve ağaçları koruma eylemlerine, nükleer ve termik santral ile baraj yapımları, maden arama, hayvan sömürüsü ve hatta savaşımlara karşı tutumlarına ekofeminist perspektiften bakıldığında “basit” direnişler ve eleştiriler olmanın ötesinde bir anlam kazanmaktadır. Bu faaliyet ve eylemlerde kadınlar canlı ve cansız varlıklarıyla yaşamın bütünlüğüne işaret etmekte, insan dışındaki canlıların ve doğanın insana hizmet için var olan sınırsız kaynaklar olarak görülmesine karşı çıkmaktadırlar.

Ekofeminizm büyüme odaklı ekonomik anlayış ile sürdürülebilir bir çevreye ulaşmanın mümkün olmadığını savunmaktadır. Neoliberal sistem içerisinde üretilen politikaların odağının sürdürülebilir ekonomi ve büyüme üzerine olması mevcut politikalarda amacın ekolojik sistemin korunmasından öte, kaçınılmaz son olarak belirlenen duruma gidişi yavaşlatmak olduğunu göstermektedir. Ekofeminizme göre hayatın, zamanın ve kaynakların sınırlı olduğu sınırlı bir evrende sonsuz bir ilerleme ve büyüme olamaz (Shiva ve Mies, 2014: 52). O sebeple, amaç kaçınılmaz sona gidiş hızını yavaşlatmaktan ziyade çöküşün sebeplerine odaklanmak ve ona göre politikalar üretmek olmalıdır. Bu

perspektiften değerlendirildiğinde, Ekofeminizm, sürdürülebilir kalkınma kapsamında sıkça başvurulan “yeşil” standartlar ve “yeşil” ekonomi politikalarına da şüpheyle yaklaşmaktadır. Bu politikalarla çevre ve doğa korunmamakta, fakat çevre duyarlılığını yansıtan yeni terimlerle doğanın materyalleşmesi devam etmekte ve yeşil ekonomi politikaları “yeşil kapitalizm”e hizmet etmektedir (Değirmenci, 2020: 39-40). Bu nedenle, ekofeminizm yeşil kapitalizmin yeşil tüketim tuzaklarına düşmeden yeni üretim ve tüketim alışkanlıkları geliştirmenin peşindedir. Bu şekilde, atılan ve atılacak adımlarda temel odak mevcut zamandan öte, sonraki kuşaklar ve onların nasıl etkileneceği olmaktadır. Bunun için doğanın canlı ve cansız tüm varlıklarını dikkate alan bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Ekofeministler ataerki ilişki yapıları kadar kapitalist sistemin devamlılığında kilit bir yere sahip olan tüketim alışkanlıklarını da sorgulamaktadır. Tekno-bilimsel erkeksi bilgiye meydan okumakta ve bu bakımdan “küçülme” (*degrowth*) yaklaşımı ile ortak bir zeminde buluşmaktadırlar (Wilson vd., 2021a).

3. PARİS ANLAŞMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ekofeminizmin ne olduğu üzerine detaylı bir tartışma sonrasında, bu bölümde ekofeminizmin temel ilkelerine dayanarak Paris Anlaşması'nın bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Daha önceden de belirtildiği üzere, ekofeminizm ataerki kapitalizmin kadınları ve doğayı ikincilleştirdiğini, değersizleştirdiğini ve her ikisini benzer şekilde sömürdüğünü söylemektedir. Ekolojik çöküşün failini ataerki kapitalizm olarak belirten Güzel (2020: 68), mevcut neoliberal ekonomi politikalarıyla sürdürülebilirlik kavramı altında yeryüzünün talan edildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, küresel iklim rejiminin oluşmasında son girişim olan 2015 tarihli Paris Anlaşması'nın neoliberal politikalar üzerine inşa edildiği ve büyüme odaklı yaklaşımı koruyan bir iklim anlaşması olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada Paris Anlaşması nitel araştırma yöntemlerinden içerik analiziyle ele alınmıştır. Son yıllarda içerik analizi, sosyal bilimlerde belirli bir konuda hakkında derinlemesine bilgi edinmesi için kullanılan önemli bir bilimsel yöntem haline gelmiştir. Bu çalışmada yaygın temaları öne çıkarmak ve değişiklikleri nesnel ve ölçülebilir bir şekilde analiz etmek için bilgisayar destekli bir içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Analizden elde edilen verileri görselleştirerek daha anlaşılır hale getirmek amacıyla kelime bulutu tekniği kullanılmıştır. Kelime bulutları, giderek daha fazla yazılı materyalin odağını tanımlamak için yardımcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Anlaşma metninin içerik analizine tabi tutulmasıyla, metin içerisinde en fazla tekrar edilen kelime ve

kavramlar ortaya çıkarılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, Paris Anlaşması'nda en fazla tekrar edilen kelimelerin şunlar olduğu görülmektedir:

Tablo.1: Paris Anlaşmasında Öne Çıkan Anahtar Kelimelerin Dağılımı

Kelime/Kavram	Tekrar sayısı
Gelişmekte	44
Uyum	44
İklim	38
Azaltım	22
Teknoloji	20
Ekonomi	19
Kalkınma	18
Sürdürülebilir	16
Sürdürülebilir Kalkınma	12
Ekosistem	5
Çevre	4
Hakkaniyet	4
Yerel	4
Adalet	2
Biyçeşitlilik	1
Ekoloji	1

Veri setinde tek tek kelimelerin sıklıklarının analiz etmek, bir metnin genel konusunu tespit etmeye yardımcı olur. Bu kapsamda sık kullanılan kelimeler, metinde yer alan önemli temaları bize sunarak analiz yapma imkânı sağlar. Paris Anlaşmasının içeriğinde hangi kavramın kaç kere tekrarlandığı üzerinden bir analiz yapılırsa “gelişmekte (44), uyum (44), iklim (38), azaltım (22), teknoloji (20), ekonomi (19), sürdürülebilir (17), sürdürülebilir kalkınma (12)” kelimelerinin öne çıkması dikkat çekicidir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine yönelik politikalarının ve alacakları aksiyonların anlaşma içinde en fazla üzerinde durulan konular olduğu söylenebilir. Bu durum şu şekilde yorumlanabilir: Anlaşmanın temel amacı her ne kadar iklim krizine bir çare olarak görülen emisyon azaltımı olsa da ülkelerin büyüme odaklı ekonomik kaygıları anlaşmaya hâkim olmuştur. Diğer bir deyişle, iklim değişikliğiyle mücadele temel olarak neoliberal kalkınma politikaları kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bakımdan incelendiğinde Paris Anlaşması, iklim değişikliğine yönelik daha önceki uluslararası adımlardan önemli bir farklılık arz etmemektedir. Kavram ve temaların hangi bağlamlarda kullanıldığına bakılmadan, sadece metin içerisinde en fazla tekrar edilen kavramlar üzerinden bir analiz yapıldığında, iklim rejiminin

odak noktası, büyüme odaklı ekonomilerin sürdürülebilirliği ya da anlaşmada yoğun şekilde yer aldığı haliyle “sürdürülebilir kalkınma”nın devamlılığı kapsamında emisyon azaltılması veya kısıtlanmasıdır. Hangi kelimenin ne sıklıkta anlaşma metninde yer aldığını gösteren *Wordcloud* programı ile yapılan analizinin kelime bulutu ise şu şekildedir:

Şekil.1: Paris Anlaşması’nda Öne Çıkan Kelimelerden Oluşan Bulut

Küresel iklim rejiminin oluşması için daha önceden atılmış olan adımların en çok eleştiri aldığı noktalardan bir tanesi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki sanayileşme farkının göz ardı edilerek tüm taraflar için aynı kısıtlama ve azaltma adımlarının öngörülmesi olmuştur. Diğer bir deyişle, Sanayi devriminden itibaren, sanayileşmesini tamamlamış olan gelişmiş ülkelerle sanayileşme süreçleri devam eden gelişmekte olan ülkelerin oluşturulan iklim rejimi bağlamında emisyon azaltmaya yönelik çabalarında aynı kısıtlayıcı kurallara tabi tutulmaları eleştirilmiştir. Sera gazı salınımlarında etkisi olmasa da en savunmasız olan ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede iklim değişikliğini hafifletme ve uyum sağlamada karşılaşacakları maliyetleri nasıl yüklenecekleri ya da ne kadarını yüklenmelerinin adil olacağı sorgulanmaktadır. İklim adaleti tam da bu noktada gelişmekte olan ülkelerin kendilerinin büyük ölçüde sebep

olmadıkları iklim değişikliği karşısındaki haklarını ortaya koyabilmeleri adına dile getirilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine ilişkin politikaların belirlenmesinde söz sahibi olmaları ve zararları ile kayıplarının karşılanması hususu iklim adaleti çalışmalarının odağında yer almaktadır. 2002 Bali İklim Adaleti İlkeleri bildirgesine göre iklim değişikliğinden orantısız olarak en çok küçük ada devletleri, kadınlar, gençler, kıyı halkları, yerel topluluklar, yerli halklar, balıkçılar, yoksullar ve yaşlılar etkilenmektedir (International Climate Justice Network, 2002). Savunmasız durumda bulunan ülkelerin iklim değişikliğindeki sorumlulukları, kalkınma düzeyleri düşünüldüğünde, BMİDÇS’de ifade edilen ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk kavramı ile de uyumlu olması gerekmektedir. Bu uyumlanma sürecine söz konusu ülkelerin aktif bir şekilde katılmaları, gelişmiş ülkelerin bu ülkelere olan ekolojik borçlarının bir uzantısı olan iklim borçlarının karşılanması beklenmektedir. Bu şekilde, bu ülke topluluklarının en temel yaşam haklarının korunacağı düşünülmektedir (International Climate Justice Network, 2002).

Paris Anlaşması iklim değişikliğiyle mücadelede gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma kaygı ve taleplerini göz önünde bulundurmaktadır. Anlaşmanın genelinde bu kaygı ve taleplerinin dikkate alındığı vurgulanmakta, emisyon azaltımı için anlaşmaya taraf gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan diğer taraf ülkelere azaltım ve uyum konusunda finansal ve teknolojik destek olmaları belirtilmektedir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 9). Anlaşmanın en önemli özelliklerinden bir tanesi, uluslararası düzeyden ulusal ve yerel düzeye ortak sayısal hedeflerin konmamasıdır. Anlaşmanın 2. maddesinde, küresel ortalama sıcaklıktaki artışın sanayileşme öncesindeki seviyeye göre 2°C’nin oldukça altında tutmak ve sıcaklık artışını sanayileşme öncesi dönemdeki seviyelerin 1,5 °C üzeri ile sınırlandırmak için çaba gösterme amacı belirtilmektedir. Anlaşmanın 4. maddesinde bu amaca ulaşmak için gerekli olan emisyon azaltım uygulamalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklılaşacağı kabul edilmektedir. Söz konusu maddenin 2. paragrafında anlaşmanın tarafları ulaşmayı amaçladıkları ulusal katkıları hazırlayıp bu hedeflere ulaşmak için ülke içi azaltım tedbirleri alacaklarını taahhüt ederler. Bu süreçlerde gelişmiş ülkeler belirleyecekleri emisyon azaltım hedefleriyle diğer ülkelere liderlik ederken, gelişmekte olan taraf ülkeler de farklı ulusal koşullar altında azaltım çabalarını geliştirmeyi sürdürürler (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 3). Bu maddeler üzerinden değerlendirildiğinde Paris Anlaşması, ilk bakışta Kyoto Protokolü’nden ve BMİDÇS’den farklı olarak, insan haklarına, yerli halklara, savunmasız ülkelere ve iklim adaleti kavramına yer

vermesiyle ileri bir adım olarak düşünülse de bu farklılığın sadece retorik düzeyde kaldığı görülmektedir (Kaya, 2017: 100).

Gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında kendi emisyon azaltım hedeflerini belirleyebilmeleri hem daha adil ve hakkaniyetli hem de gerçekçi düşünülebilir. Fakat bu durum, ekofeministlerin eleştirdiği gibi, asıl odağın iklim değişikliği değil büyüme odaklı ekonomilerin sürdürülebilirliği olduğunu göstermektedir. İklim krizine çözüm arayışlarında büyüme ve tüketimin alışkanlıklarının sorgulanmadığını, doğa ile kurulmuş hiyerarşik ilişkilerin yapısının değişmediğini ve değiştirme amacının olmadığını göstermektedir. Oysa ekofeministlere göre doğanın korunması ile ekonomik büyüme arasında “oksimoronik” bir ilişki vardır (Wilson vd., 2021b). Yani, doğanın korunması ile ekonomik büyüme özleri itibarıyla birbiriyle çekişen, birbirine zıt durumlardır (Shiva ve Mies, 2014: 270). Bunun yanı sıra, ekofeminist açıdan, “kirleten öder” yaklaşımı da sorunludur. Çünkü bu yaklaşım kirletene, ödemesi karşılığında kirletme payı vermektedir; odak iklim krizi ve doğanın korunması üzerinde değil, tüketim odaklı ekonomik büyümede kalmaktadır.

Ekofeminizm açısından Paris Anlaşması'nın bu genel değerlendirmesinden sonra hem Paris Anlaşması'nda hem de halefleri UNFCC ve Kyoto Protokolü'nde toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının ne derece yer aldığına bakmak gerekmektedir. Metin içerisinde kullanılan kavramlar üzerinden içerik analizi yapıldığında hem UNFCC hem de Kyoto'da “toplumsal cinsiyet” ve “kadın” kavramlarının hiç geçmediği görülmektedir. Paris Anlaşması metninde ise “toplumsal cinsiyet” kavramı üç yerde, “kadın” kelimesi ise sadece bir yerde (Anlaşma'nın Önsöz'ünde) geçmektedir. Sadece bu bilgi bile, anlaşmaya entegre edilen bir toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının olmadığını göstermektedir. Anlaşma metninde “toplumsal cinsiyet” kavramı, Önsöz'de, 7. ve 11. maddelerde geçmektedir. Paris Anlaşması'nın Önsöz'ünde şöyle demektedir:

“İklim değişikliğinin insanoğlunun ortak bir endişe konusu olduğunu ve Tarafların, iklim değişikliğinin ele alınması için harekete geçerken insan hakları, sağlık hakkı, yerli halklar, yerel topluluklar, göçmenler, çocuklar, engelli bireyler ve hassas durumdaki kişilerin hakları ve kalkınma hakkının yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve kuşaklar arası adalet konularına yönelik sorumluluklarına saygı göstermeleri, bunları teşvik etmeleri ve dikkate almaları gerektiği de göz önünde bulundurularak.....” [anlaşmaya varılmıştır.] (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 1).

Bu beyana rağmen toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi anlaşmaya hâkim olan bir yaklaşım değildir. Toplumsal cinsiyet kavramı anlaşma metninde önsöz

dışında iki yerde daha geçmektedir. 7. madde, anlaşmada ortaya konulan sıcaklık hedefine ulaşmak amacıyla yeterli düzeyde uyum müdahalelerinin gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Bu bağlamda, tarafların uyum kapasitelerinin geliştirilmesi yani iklim değişikliğine karşı dirençlerin güçlendirilmesi ve iklim değişikliği karşısında tarafların hassasiyetlerinin azaltılması ele alınmıştır. 7. maddenin 5. paragrafında toplumsal cinsiyet kavramı şu şekilde yer almıştır:

“Taraflar, uygun şekilde, uyum konusunu ilgili sosyo-ekonomik politikalar ile çevre politikaları ve eylemlerine entegre etmek amacıyla, hassas grupları, toplulukları ve ekosistemleri göz önünde bulundurarak uyum eylemlerinin ülkeye özel, toplumsal cinsiyete duyarlı, katılımcı ve tamamen şeffaf bir yaklaşım takip etmesi, mevcut en iyi bilim ve uygun durumlarda geleneksel bilgiye, yerli halkın bilgisine ve yerel bilgi sistemlerine dayanması gerektiğini kabul eder” (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 6).

Paris Anlaşmasının 11. maddesi ise tarafların kapasite geliştirmeleriyle ilgilidir. Bu bağlamda, farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden farklı düzeylerde etkilendikleri kabul edilmiştir. Hem ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı dirençlerinin artırılması hem de iklim değişikliği konusunda etkili eylemlerde bulunabilmeleri için kapasite ve kabiliyetlerinin güçlendirilmesinin altı çizilmiştir. Bu bağlamda, teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin yaygınlaştırılması, kamu farkındalığının artırılması, bilginin ve bilgilendirme süreçlerinin şeffaflığı, ülkeler arasında kapasite gelişimini destekleyecek iş birliğinin, teknoloji ve bilgi paylaşımlarının artırılması, kapasite geliştirmeye yönelik eylem ve tedbirlerin düzenli olarak tebliğ edilmesi vurgulanmıştır. Toplumsal cinsiyete bu maddenin 2. paragrafında şu şekilde yer verilmiştir:

“Kapasite geliştirme çalışmaları ülkeye özel, ulusal ihtiyaçlara dayanan ve bunları karşılayan nitelikte olmalıdır ve ulusal, alt-ulusal ve yerel düzeyler dahil olmak üzere özellikle gelişmekte olan Taraf ülkeler açısından Tarafların sahiplenme yaklaşımını teşvik etmelidir. Kapasite geliştirme çalışmaları, Sözleşme kapsamındaki kapasite geliştirme faaliyetlerinden edinilenler dahil olmak üzere, alınan dersler temelinde yönlendirilmeli ve katılımcı, farklı alanlarla ilişkili ve toplumsal cinsiyete duyarlı, etkili ve tekrarlayan bir süreç olmalıdır” (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2016: 10).

“Toplumsal cinsiyet” kavramının anlaşma metni içerisinde yer alışı şekli, anlaşmanın toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini benimsemekten oldukça uzak olduğunu göstermektedir. “Toplumsal cinsiyet” kavramının geçtiği maddelerde de toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların üretilmesi ve aksiyonların alınmasının

cesaretlendirilmesi, mevcut politikalara toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın entegre edilmesi çok sığ kalmaktadır. Bu durum, anlaşmanın uygulanmasında üretilecek politikalarda toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın kolaylıkla göz ardı edilebileceği riskini beraberinde getirmektedir.

Paris Anlaşması'nın mevcut haline toplumsal cinsiyet perspektifinin entegre edilmesi ve kadınlar ile savunmasız ve dezavantajlı gruplara daha fazla yer verilmesi, ekofeminizm açısından yine de çok anlamlı olmayacaktır. Bunun sebebi, Berktaş'ın yukarıdaki ifadesinde dile getirilmiştir. Diğer bir deyişle, ekofeminizm açısından kadınların ataerkil kapitalist sistemin hiyerarşik ilişkilere dayanan yapıları içerisinde üretilen politikalara ne derece katıldıkları gibi sorulara odaklanmak ve kadınların bu sistem içerisinde sayısal varlıklarını arttırmaya çalışmak bir şey ifade etmemektedir. Bu bakımdan, kadınların politika yapım ve uygulama süreçlerine katılımları ikili hiyerarşik ilişkilerde bir dönüşüm veya değişim varsa anlamlı olmaktadır. Amacı bu ekolojik yok oluşu önlemekten ziyade ekonomik büyümenin sürdürülmesi olan bu sistem içerisinde kadınların, dezavantajlı grupların, yerel ve yerli halkların farklı düşünce ve yaklaşımlarını masaya getiremedikleri sürece onların sayısal olarak dahil edilmeleri farklılık yaratmamaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzün en acil önlem gerektiren meselelerinden biri olan iklim değişikliği insan hayatını doğrudan ve dolaylı olarak tehdit etmektedir. Bu tehdit karşısında devletler bireysel önlemlerin ötesinde küresel önlemlere olan ihtiyacı fark etmişler ve 20. yüzyıl içerisinde iklim değişikliğine karşı bir dizi girişimde bulunmuşlardır. Fakat artan sıcaklıklar, kuraklık, doğal afetler, orman yangınları ve buzulların erimesi gibi iklim değişikliğinin gözle görülen ve hissedilen sonuçları devletlerin iklim değişikliği politikalarını daha çok sorgular hale getirmiştir. Bu konuda en dikkat çekici eleştirilerin bir kısmı ekofeministlerden gelmektedir. 1970'lerde ikinci dalga feminist hareket sırasında ortaya çıkan ekofeminizm doğanın sömürülmesi ile kadının sömürülmesinin birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda ekofeminizm, kadınların ezilmesi ile toprağın ve diğer kaynakların aşırı sömürsünün ataerkil kapitalizmin bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Ekofeminizme göre çevre meselelerinin ve iklim değişikliğinin en temelinde hiyerarşik kurulmuş ilişkiler ve bu çerçevede çevre ve doğaya bakış yer almaktadır. Doğanın insana hizmet için sınırsız bir kaynak, aynı zamanda kontrol ve alt edilmesi gereken bir olgu olarak görülmesi temel meseledir. Bu çalışma, iklim krizi ve küresel iklim rejimini Paris Anlaşması özelinde ekofeminist perspektiften analiz etmiştir. Öncelikli olarak küresel iklim rejiminin 1970'li yıllardan itibaren gelişimi kısaca incelenmiştir, sonrasında

ekofeminist yaklaşımın nasıl ortaya çıktığı, temel argümanları ve nasıl bir dönüşüm öngördüğü tartışılmıştır. Son bölümde ise, küresel iklim rejiminin son basamağı olan Paris Anlaşması analiz edilmiştir.

Analiz için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Paris Anlaşması'nın hangi konulara değindiğini, hangi meselelere vurgu yaptığını anlamak için metin içerisinde en sık geçen kelimelere odaklanılmıştır. Bunun içinse *Wordcloud* programı kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda anlaşma metni içerisinde en sık geçen kelimeler “gelişmekte” (44), “uyum” (44), “iklim” (38), “teknoloji” (20), “ekonomi” (19), “kalkınma” (18), “sürdürülebilir” (16) ve “sürdürülebilir kalkınma”dır (12). Bununla birlikte, anlaşma içerisinde ekosistem 5, çevre 4, hakkaniyet 4, adalet 2, biyoçeşitlilik 1 ve ekoloji 1 yerde geçmiştir. Söz konusu kavramların hangi bağlamda geçtiklerine dahi bakmadan, sadece kelime sıklıkları üzerinden şöyle bir yargıya varılabilir: Her ne kadar anlaşmanın hedefi emisyon azaltımı olsa da anlaşmaya hâkim olan tarafların büyüme odaklı ekonomik kaygıdır. Bu bağlamda, anlaşmada öne çıkan iklim değişikliğinin önüne geçilmesinden ziyade, ülkelerin ekonomik büyüme politikalarının ve iklim değişikliği ile “uyum”laşması olmuştur. Diğer bir deyişle, Paris Anlaşması'nın odak noktası büyüme odaklı ekonomilerin sürdürülebilirliği ya da anlaşmada sık sık tekrar edildiği haliyle “sürdürülebilir kalkınma”nın devamlılığı kapsamında emisyon azaltılması veya kısıtlanmasıdır.

Bu çalışma açısından önemli olan sorulardan bir tanesi anlaşmanın toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifine ne derece sahip olduğudur. Bunu anlamak için öncelikli olarak “toplumsal cinsiyet” ve “kadın” kavramlarının ne sıklıkla geçtiğine bakılmış ve sonrasında da hangi bağlamda kullanıldıkları incelenmiştir. İklim krizine yönelik küresel girişimlerin metinlerinde yer almayan bu kavramların, Paris Anlaşması içerisinde çok sınırlı bir şekilde yer aldığı görülmüştür. “Kadın” kelimesi sadece 1 kere, “toplumsal cinsiyet” kavramı ise anlaşma metni içerisinde 3 kere geçmektedir.

Dolayısıyla “gelişmekte, uyum, iklim” gibi kavramların daha fazla kullanılması ve “kadın/toplumsal cinsiyet” kavramlarının az kullanılması anlaşmaya entegre edilen bir toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının olmadığını göstermektedir. Bağlam olarak değerlendirildiğinde, kadınların güçlendirilmesi ilkesi gözetilerek, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların üretilmesinin desteklendiği belirtilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının anlaşmanın bütününe entegre edilmemiş olması, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların üretilmesinin birkaç madde içerisinde desteklenmesi, zayıf bir iyi niyet göstergesinden öteye geçmemektedir.

Paris Anlaşması iklim değişikliğine çözüm konusunda ne derece umut vadediyor sorusuna ekofeminist perspektiften yanıt arayan bu çalışma, anlaşmanın daha önceki girişimlerden çok farklılaşmadığını göstermiştir. Bu durumun temel sebepleri, Paris Anlaşması'nın daha önceki girişimlerde olduğu gibi, büyüme ve kalkınma odaklı yaklaşımı koruyor olması, ataerkil kapitalist ilişkilerin oluşturduğu yapısal çerçevede herhangi bir değişim amacının olmaması, insan-doğa arasında kurulan ikici hiyerarşik ilişkilerin devam etmesidir. Belirtildiği üzere, doğanın korunması ile ekonomik büyüme arasında "oksimoronik" bir ilişki bulunmaktadır, ekonomik büyümeye odaklanıldığı sürece ne doğa ne de iklim konusunda gerçek bir sürdürülebilirliğe ulaşmak mümkün görünmemektedir.

İklim değişikliği ile mücadelede çözüm için ekofeminizmin ileri sürdüğü gibi öncelikli olarak ikici bakış açısının değişmesi gerekmektedir. Hiyerarşik kurgulanmayan, insanları doğanın efendisi değil de onun bir parçası olarak gören ve odağın doğa ve tüm ekosistemin sürdürülebilirliğine yönelik bir yaklaşımla iklim krizine çözüm aranmalıdır. Dolayısıyla tüm bu sistemde ciddi bir dönüşüme ihtiyaç olduğu ortadadır. Ekofeminizm iklim değişikliğini bir "toplu yok oluş" tehlikesi olarak ifade etmektedir. Bu bakış açısı ile mevcut iklim rejimi değerlendirildiğinde akla gelen soru, asıl amacın bu yok oluşu önlemek mi yoksa yavaşlatmak mı olduğudur. Bu bakımdan mevcut politikaların en temelde, toplu yok oluşu önlemekten ziyade yavaşlatmak niyetinde olduğu ileri sürdüğü sürülebilir. Oysa ekofeministlere göre ataerkil kapitalizmin getirmiş olduğu hiyerarşik ilişkiler, doğanın sürekli ve sonsuz kullanılabileceği, kontrol altına alınabileceği ve ona karşı mücadele edilebileceği fikri ve tüketim odaklı sürekli büyüme hedefinin bir kenara bırakılması gerekmektedir. Hiyerarşik ilişkileri besleyen ikici tutumdan vazgeçilmeli ve asıl odağın insanın da parçası olduğu tüm ekosistemin canlı ve cansız varlıklarıyla sürdürülebilirliği olmalı, bu yaklaşımla iklim krizine çözümler aranmalıdır. Kadınların politika oluşturma ve uygulama süreçlerine katılımları, yapılan ve yapılacak iklim anlaşmalarına toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin hâkim olması da bu yaklaşımdan değerlendirilmelidir. Çünkü mevcut haliyle ataerkil kapitalist yapı içerisinde kadınların nicel katılımların arttırılmasının anlamlı bir katkısı bulunmamaktadır. Benzer durum tüm dezavantajlı grupların karar alma süreçlerinde temsiliyetleri için de geçerlidir. Küresel iklim krizinin temelini oluşturan köklü yapısal eşitsizlikler ele alınmadan, doğa ile insan, insan ile insan arasında kurulan hiyerarşik ilişki yapısı değişmeden üretilen politikalar sadece gidişatı yavaşlatmakta ama muhtemel felaketin önüne geçilmesini sağlayamamaktadır.

KAYNAKÇA

Aslan, Özlem ve Özlem Işıl (2014), “HES Direnişindeki Karadenizli Kadın Temsilleri Üzerine Bir Deneme”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 22: 40-48.

Bakan, Ronay ve Zeynep Kadirbeyoğlu (2020), “Küresel Sermaye, Yerel Direnişler: Ekolojik Hareketlerde Kadınların Vatandaşlık Talebi”, *Emet Değirmenci (Der.), Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV)*: 73-84 <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf> (03.07.2023).

Başaran, Zerrin (2017), “A Brief Assessment on the Paris Climate Agreement and Compliance Issue”, *Uluslararası İlişkiler*, 14 (54): 107-125.

Berktaş, Fatmagül (1996), “Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimsizliği”, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4: 73-76.

Berktaş, Fatmagül (2020), “Kadınlar Doğaya Sahip Çıkıyor”, *Emet Değirmenci (Der.), Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV)*: 17-20, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf> (03.07.2023).

Bodansky, Daniel, Jutta Brunnée ve Lavanya Rajamani (2017), *Introduction to International Climate Change Law* (Oxford: Oxford University Press).

Davenport, Coral (2015), “Nations Approve Landmark Climate Accord in Paris”, <https://www.nytimes.com/2015/12/13/world/europe/climate-change-accord-paris.html> (04.07.2023).

Christoff, Peter (2016), “The Promissory Note: COP 21 and the Paris Climate Agreement”, *Environmental Politics*, 25 (5): 765-787.

Çetin, Oya Beklan (2005), “Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik”, *Sosyoekonomi*, 1: 61-76.

D’Eaubonne, Françoise (1974), *Le Féminisme ou la Mort* (Paris: Pierre Horay).

Değirmenci, Emel (2020), “Ekolojik Feminizm Penceresinden Büyümeme (Degrowth) Ekonomisine Bir Bakış”, *Emel Değirmenci (Der.), Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV)*: 29-44, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020->

[02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf](#)
(03.07.2023).

Demir, Metin (2013), “Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadını ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Ekofeminizm”, *Doğu Batı*, 63: 10-44.

Demircan, Pınar (2020), “Nükleer Karşıtı Hareket İçinde Kadının Yeni Dünyayı İnşa Etme İmkânı”, Emet Değirmenci (Der.), *Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar* (KADAV): 29-44, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf>
(03.07.2023).

Friedman, Thomas L. (2015), “Paris Climate Accord Is a Big, Big Deal”, <https://www.nytimes.com/2015/12/16/opinion/paris-climate-accord-is-a-big-big-deal.html> (26.06.2023).

Glazebrook, Trish (1996), “Karen Warren’s Ecofeminism”, *Ethics and the Environment*, 7 (2): 12-26.

Göker, Gamze (2020), “Uygarlığın Tohumu Köylü Kadının Sandığında”, Emet Değirmenci (Der.), *Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar* (KADAV): 99-110, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf>
(03.07.2023).

Harvey, Fiona (2015), “Paris Climate Change Agreement: The World’s Greatest Diplomatic Success”, <https://www.theguardian.com/environment/2015/dec/13/paris-climate-deal-cop-diplomacy-developing-united-nations> (30.06.2023).

Heywood, Andrew (2014), *Küresel Siyaset* (Ankara: Adres Yayınları) (Çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir).

Ikeda, Keiko (1995), “Gender Differences in Human Loss and Vulnerability in Natural Disasters: A Case Study from Bangladesh”, *Indian Journal of Gender Studies*, 2 (2): 171-193.

International Climate Justice Network (2002), “Bali Principles of Climate Justice”, <https://www.corpwatch.org/article/bali-principles-climate-justice>
(05.07.2023).

IPCC (2022), “Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change”,

https://report.ipcc.ch/ar6/wg2/IPCC_AR6_WGII_FullReport.pdf
(05.07.2023).

Kaya, Hulusi Ekber (2020), “Kyoto’dan Paris’e Küresel İklim Politikaları”, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 4 (10): 165-191.

Kızıldere, Menekşe (2020), “İklim Değişikliği ve Kadınların Adalet Mücadelesi”, Emek Değirmenci (Der.), Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar (KADAV): 17-20, <https://tr.boell.org/sites/default/files/2020-02/ekolojik%20dönüşümde%20feminist%20tartışmalar%20kitap.pdf>.
(02.07.2023)

Lorentzen, Lois Ann ve Heather Eaton (2022), “Ecofeminism: An Overview”, https://skat.ihmc.us/rid=1174588237625_665601541_9501/ecofeminism.pdf
(20.06.2023).

Okai, Asako (2022), “Women Are Hit Hardest In Disasters, So Why Are Responses Too Often Gender-blind?”, <https://www.undp.org/blog/women-are-hit-hardest-disasters-so-why-are-responses-too-often-gender-blind> (01.07.2023).

Özdemir, A. Deniz, Dilek Demirel Yazıcı ve M. Sait Tahmiscioğlu (2013), BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında Sürdürülen Müzakere Sürecinin Değerlendirilmesi, II. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi- TIKDEK (İstanbul): 1-17.

Plumwood, Val (1986), “Ecofeminism: An Overview And Discussion of Positions and Arguments”, Australasian Journal of Philosophy, 64 (1): 120-138.

Ruether, Rosemary Radford (1975), New Woman/New Human Liberation (New York: Seabury Press).

Shiva, Vandana ve Maria Mies (2014), Ecofeminism (London: Zed books).

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2016), Paris Anlaşması <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/paris-anlasmasi-13-20220808231948.pdf> (30.06.2023).

Türkes, Murat (2008), “Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler”, İklim Değişikliği ve Çevre, 1 (1): 26-37.

Warren, J. Karen (1987), “Feminism and Ecology: Making Connections”, Environmental Ethics, 9 (1): 3-20.

Warren, J. Karen (1997), “Taking Empirical Data Seriously: An Ecofeminist Philosophical Perspective”, Karen J. Warren (Der.), *Ecofeminism: Women, Culture, Nature* (Indiana: Bloomington): 3-20.

Wilson, Bethany, Carol Bardi ve Rosalie Le Grelle (2021a), “An Ecofeminist Take on The Paris Agreement- Part I”, <https://degrowth.info/en/blog/an-ecofeminist-take-on-the-paris-agreement> (02.07.2023).

Wilson, Bethany, Carol Bardi ve Rosalie Le Grelle (2021b), “An Ecofeminist Take on The Paris Agreement- Part II”, <https://degrowth.info/en/blog/an-ecofeminist-take-on-the-paris-agreement-part-ii> (02.07.2023).